

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ШКОДУ, ЗАПОДІЯНУ ПОРУШЕННЯМ ВИМОГ МІЖНАРОДНОГО ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Досліджуються принципи правового регулювання компенсації за шкоду, визначені в нормативних актах міжнародного та європейського екологічного законодавства, формування на їх засадах інституту екологічної відповідальності, а також: можливі шляхи їх імплементації в українському законодавстві.

Відповідно до Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства ЄС одним з пріоритетних напрямів сучасної державної політики є проведення порівняльно-правового дослідження відповідності законодавства України до європейських та світових правових стандартів, а також здійснення комплексного порівняльно-правового аналізу регулювання відносин у сфері охорони здоров'я та життя людини, тварин і рослин, довкілля [1]. Метою даного дослідження є науково-правовий аналіз положень міжнародного та європейського

екологічного законодавства у сфері регулювання відносин відповідальності і, особливо, компенсації за заподіяну шкоду навколишньому природному середовищу, здоров'ю людини та власності внаслідок негативного впливу небезпечної господарської діяльності тощо, внаслідок якого будуть зроблені спроби внести пропозиції щодо оптимального приведення національного екологічного законодавства з цих питань до світових вимог.

Світове співтовариство розробляє в сучасних умовах відповідні правові заходи з метою

запобігання заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу, враховуючи при цьому й можливість попередити небезпеку збитків для здоров'я людини та власності, що можуть бути заподіяні небезпечними видами діяльності, особливо пов'язаними з поводженнями з небезпечними відходами, речовинами, з іншими небезпечними впливами. При цьому береться до уваги положення так званого «м'якого», рекомендаційного права, зокрема, принципу 13 Ріо-де-Жанейрської декларації з навколишнього середовища і розвитку (1992 р.), відповідно до якого держави повинні розробляти міжнародні й національні правові документи, які стосуються відповідальності й компенсації жертвам забруднення навколишнього природного середовища та інших екологічних збитків. Це один з найважливіших принципів, покладених в основу Концепції сталого розвитку, схваленої на Конференції ООН з питань охорони навколишнього середовища та розвитку в Ріо, суть якої полягає в адекватному задоволенні потреб теперішніх і майбутніх поколінь при раціональному використанні природних ресурсів.

У науково-правовому контексті питання компенсації екологічної шкоди розглядається одночасно та у зв'язку з питаннями міжнародної відповідальності за екологічні правопорушення, що складають основу правового інституту міжнародного екологічного права - галузі сучасного міжнародного права та його науки, що динамічно розвивається. Наукові положення про міжнародну відповідальність за екологічні правопорушення так чи інакше викладені в роботах В. О. Чичваріна [4], О. С. Тимошенка [5], С. В. Виноградов [6], Є. Є. Виглежаніної [7] та інших. Як зазначає М. М. Брінчук, проблема міжнародної відповідальності держав є однією з найскладніших у міжнародному праві і не має однозначного вирішення ні в доктрині, ні в практиці міжнародного спілкування [3, с. 647]. Однак, на думку О. С. Тимошенка, вона є визначальною для забезпечення міжнародного правопорядку [5, с. 165].

В основу застосування міжнародної відповідальності покладено екологічне правопорушення, яке полягає або у невиконанні суб'єктом міжнародних екологічних правовідносин взятого на себе зобов'язання, або у заподіянні екологічної шкоди шляхом забруднення навколишнього середовища, окремих його компонентів, враховуючи й небезпеку заподіяння шкоди здоров'ю людини та власності. Традиційно вважається, що необхідним елементом міжнародного екологічного правопорушення є причинно-наслідковий

зв'язок між протиправною поведінкою і заподіяною екологічною шкодою. Важливе значення має вина правопорушника, однак у сучасній міжнародній практиці застосовується й безвинна або об'єктивна (строга) відповідальність.

Міжнародно-правові акти, які регулюють питання компенсації екологічної шкоди, відносяться переважно до джерел так званого «твердого», обов'язкового міжнародного права, їх умовно можна поділити на кілька груп: а) ті, які врахували питання відповідальності та компенсації у самих їх назвах; б) ті, які визначають необхідність компенсації екологічної шкоди у основних їх положеннях.

Міжнародно-правові акти першої групи здебільшого конкретизують питання виду відповідальності у назвах самих документів та, здебільшого, торкаються цивільної відповідальності за шкоду, заподіяну забрудненням навколишнього середовища або небезпечною речовиною, або небезпечним видом діяльності. До таких, зокрема, можна віднести: а) Брюссельську конвенцію про цивільну відповідальність за шкоду від забруднення нафтою (1969 р.), що встановила об'єктивну відповідальність судновласника за шкоду від забруднення нафтою, заподіяну в територіальних водах прибережної держави суднами, які належать державі-учасниці Конвенції та які використовуються у комерційних цілях. Власник судна відповідає за будь-яку шкоду за забруднення моря, що сталося як результат вилливу нафти або її втрати (витоку). Ці положення конкретизовані в Конвенції про цивільну відповідальність за шкоду від забруднення нафтою в результаті розвідки та розробки мінеральних ресурсів морського дна (1976 р.); б) Женевську конвенцію про цивільну відповідальність за шкоду, заподіяну при перевезенні небезпечних вантажів автомобільним, залізничним та внутрішнім водним транспортом (1989 р.) яка встановила, що за шкоду, заподіяну будь-яким небезпечним вантажем під час перевезення, з моменту інцидента відповідальність несе перевізник; в) окрему групу складають міжнародно-правові акти про відповідальність та компенсацію в ядерній сфері (Міжнародна конвенція про відповідальність операторів ядерних суден 1962 р., Віденська конвенція про цивільну відповідальність за ядерну шкоду 1963 р., Конвенція про відповідальність в галузі морських перевезень ядерних матеріалів 1971 р. тощо).

Друга група міжнародно-правових документів передбачає питання регулювання відповідальності та компенсації в своїх основних положеннях, або ж до них приймаються спеціальні Про-

токоли. Зокрема: а) до Базельської конвенції про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням (1989 р.) прийнято Протокол про відповідальність за шкоду, заподіяну внаслідок транскордонного перевезення небезпечних відходів та їх знищенням (2000 р.); б) у 2003 році був прийнятий Протокол про цивільну відповідальність та компенсацію за шкоду, заподіяну транскордонним впливом промислових аварій на транскордонні води до Конвенції з охорони і використання транскордонних водотоків і міжнародних озер (1992 р.) та до Конвенції про транскордонний вплив промислових аварій (1992 р.).

Особливий приклад міжнародної відповідальності за екологічну шкоду складають положення Конвенції про заборону військового або будь-якого ворожого використання засобів впливу на природне середовище (1977 р.). Згідно з Конвенцією та у відповідності до резолюції Ради Безпеки ООН № 687 від 3 квітня 1991 р. було підтверджено відповідальність Іраку за умисне заподіяння шкоди навколишньому середовищу внаслідок дій іракських військ, що призвело до розливу 6-8 млн. баррелів нафти у води Перської затоки [7, с. 54].

Міжнародно-правові документи не дають визначення компенсації шкоди, однак інколи застосовують оціночні її поняття. Зокрема, Протокол про відповідальність і компенсацію за шкоду, заподіяну в результаті транскордонного перевезення небезпечних відходів та їх знищенням (2000 р.) до Базельської конвенції з цих питань вказує на те, що компенсація має забезпечити режим такого виду відповідальності як матеріальна та визначає ознаки такої компенсації, а саме: *належна та оперативна* (ст. 1), *адекватна та негайна* (п. 1 ст. 15), що в цілому, на нашу думку, з урахуванням українських значень цих слів, є синонімами компенсації шкоди своєчасно та у повному обсязі.

Не дає міжнародне екологічне законодавство й визначення екологічної шкоди, однак достатньо повно, на нашу думку, встановлює обсяги такої шкоди. Зокрема, вищезазначений Протокол у п. 2, п.п. «с» дає визначення шкоди, це: а) позбавлення життя і тілесне ушкодження; б) втрата або пошкодження майна, іншої, ніж майно особи, яка несе відповідальність у відповідності до цього Протоколу; в) втрата доходу, безпосередньо пов'язаного з економічними інтересами, що впливають з будь-яким використанням навколишнього середовища, понесеного в результаті заподіяння значної шкоди навколишньому середовищу, з урахуванням накопичень і затрат;

г) затрати на заходи по відновленню постраждалого навколишнього середовища, обмежені затратами на заходи, які фактично вжиті або повинні бути вжиті; г) затрати на превентивні заходи, включаючи будь-які втрати або збитки, заподіяні таким заходам, за умови, що такі збитки є наслідком або результатом небезпечних властивостей відходів, що є об'єктом транскордонного перевезення і знищення небезпечних відходів і інших відходів, на які розповсюджується дія Конвенції.

Протокол про цивільну відповідальність та компенсацію за шкоду, заподіяну транскордонним впливом промислових аварій на транскордонні води (2003 р.) до Конвенції з охорони і використання транскордонних водотоків і міжнародних озер (1992 р.) та до Конвенції про транскордонний вплив промислових аварій (1992 р.) приблизно так само визначає шкоду в ст. 2, це: а) загибель людей або тілесне пошкодження; б) втрата або пошкодження майна, іншого, ніж майно особи, яка несе відповідальність у відповідності до цього Протоколу; в) втрата доходу, який безпосередньо впливає зі збитків, забезпечених правовим захистом інтересів, пов'язаним з будь-яким використанням транскордонних вод у економічних цілях, понесену в результаті заподіяння шкоди транскордонним водам з урахуванням накопичень і затрат; г) затрати на заходи по відновленню постраждалих транскордонних вод, обмежені затратами на заходи, які фактично вжиті або повинні бути вжиті; г) затрати на заходи реагування, включаючи будь-які втрати або збитки, спричинені такими заходами тією мірою, якою така шкода була заподіяна в результаті транскордонного впливу промислової аварії на транскордонні води.

Згідно з Протоколом про цивільну відповідальність та компенсацію за шкоду, заподіяну транскордонним впливом промислових аварій на транскордонні води (2003 р.) «небезпечна діяльність» означає будь-яку діяльність, в процесі якої одна або більше однієї небезпечної речовини присутні або можуть бути присутні в кількостях, рівних або таких, що перевищують порогові кількості, які перераховані в додатку I, і які здатні призвести до транскордонного впливу на транскордонні води і водокористування у випадку промислової аварії. В документі зазначається, що оператор, тобто особа, яка здійснює небезпечну діяльність, несе відповідальність за шкоду, заподіяну в результаті промислової аварії. Відповідальність не настає, якщо особа доведе, що, незважаючи на застосування відповідних заходів безпеки, шкода стала: а) наслідком збройного

конфлікту, воєнних дій, громадянської війни або заколоту; б) результатом природного явища, яке має виключний, неминучий, непередбачуваний і нестримний характер; в) повною мірою результатом дотримання обов'язкового заходу, передбаченого державним органом Сторони, де сталася промислова аварія; або г) повною мірою результатом умисної протиправної поведінки третьої сторони.

Протоколом передбачено, що якщо особа, якій було нанесено шкоду, або особа, за яку вона несе відповідальність у відповідності до внутрішнього законодавства, зі своєї вини заподіяла шкоду або сприяла її заподіяння, розмір компенсації може бути зменшено або в ній може бути відмовлено з урахуванням усіх існуючих суттєвих обставин.

Відповідними гарантіями відповідальності та компенсації шкоди виступають за Протоколами превентивні заходи, розроблювані операторами на випадок аварій, обов'язкове страхування цивільної відповідальності в установленому порядку, а також норми, якими встановлено трирічний термін позовної давності для захисту порушеного права та компенсації заподіяної шкоди навколишньому середовищу, окремим його компонентам, здоров'ю людини та власності.

Аналогічними до міжнародно-правових актів є прийняті правові документи Європейського Співтовариства, які вказують на формування та розвиток інституту екологічної відповідальності (переклад поняття «environmental liability» - відповідальність у галузі природокористування і збереження навколишнього середовища) - юридичного змісту принципу «забруднювач платить», який є одним із ключових принципів екологічної політики і права ЄС. Прихильність цьому принципу підтверджена в Єдиному Європейському Акті 1986 р. і Маастріхтському договорі 1992 р. Його пріоритетне значення підкреслюється й у більшості директив та інших документів Співтовариства, що віднесені до екологічної сфери [8].

Із прийнятих шести програм екологічних дій ЄС (Перша - 1973-1976 рр.; Друга - 1977-1981 рр.; Третя - 1982-1986 рр.; Четверта - 1987-1992 рр.; П'ята - 1993-2000 рр.), новий імпульс у розвиток екологічної відповідальності дали П'ята, а також Шоста програми екологічних дій - «Навколишнє середовище 2010: наш вибір», розрахована на 2001-2010 рр., в яких концептуально новими були викладені вирішення екологічних проблем, особливо те, що виснаження природних ресурсів, їх забруднення, в тому числі відходами, це не проблеми самі по собі, а на-

слідок неправильного управління. Ключовими ідеями цих програм стали питання сталого розвитку, запобігання шкоди, обережний підхід та подільна відповідальність [9].

Зелена книга про відповідальність за шкоду навколишньому середовищу (1993 р.), яка була підготовлена з урахуванням міжнародно-правового, а також американського та японського досвіду. Цей документ складається з трьох розділів. У першому розглядаються основні принципи і поняття цивільно-правової відповідальності у сфері природокористування, засади строгої відповідальності, межі відповідальності, визначення шкоди навколишньому середовищу, докази причинно-наслідкового зв'язку тощо. Другий розділ присвячений механізму компенсації шкоди - можливості створення фондів, системи компенсаційних виплат і т. ін. В третьому розділі - можливі напрями розвитку в цій сфері, в тому числі визначення видів діяльності, до яких можливо застосовувати режим строгої відповідальності, визначення сторони, на яку покладається відповідальність та ін. [10].

Наступним кроком стало розроблення в 2000 р. Комісією Європейського Співтовариства спеціального документу з екологічної відповідальності - Біла книга про екологічну відповідальність [11], головною метою якої стало визначення: хто має оплачувати вартість заходів з очищення від забруднення і відновлення природного середовища, якому було заподіяно шкоду. Для ефективного застосування інституту відповідальності необхідне дотримання ряду умов: а) наявність одного або кількох відповідних забруднювачів; б) шкода повинна мати конкретний характер і піддаватися кількісному вираженню; в) наявність причинного зв'язку між шкодою та відповідним забруднювачем. Новацією цього документу стала можливість застосування інституту відповідальності у випадках постійного забруднення небезпечними речовинами або відходами конкретно визначеним джерелом їх потрапляння в навколишнє середовище. Однак, таку відповідальність не можна застосувати до відшкодування шкоди так званим розсіяним забрудненням, що можливе внаслідок забруднення викидами забруднюючих речовин з пересувних джерел, оскільки у цьому випадку неможливо встановити причинний зв'язок між негативним впливом на природне середовище конкретною особою. Інша новизна Білої Книги - це закріплення відповідальності саме за шкоду природним ресурсам, а саме: за забруднення земель і шкоду, заподіяну біорізноманіттю, маються на увазі ті райони і види, що знаходяться під охороною системи Natura

2000 згідно з Директивою 92/43/ЕЕС від 21 травня 1992 р. про збереження природних місць проживання і дикої фауни і флори та Директивою 79/409/ЕЕС від 2 квітня 1979 р. про збереження диких птахів [12].

Цікавими є положення про те, що розуміти під шкодою біорізноманіття та забрудненням земель. Зокрема, під шкодою біорізноманіттю розуміється шкода, заподіяна районам, охоплених системою Natura 2000 на відставі згаданих вище директив, а саме шкода місцям проживання, дикій природі і рослинам, визначеним у додатках до цих директив. Однак, питанням залишається розробка оптимальних методик економічної оцінки такої шкоди, особливо якщо вона є невідновлювальною. У тих випадках, коли відновлення можливе, то оцінка шкоди повинна включати в себе вартість відновлювальних робіт, в тому числі й роботи по самій оцінці шкоди (на нашу думку, це може бути вартість проведених експертиз, інших аналітичних робіт), вартість заміни втраченого природного компонента на його еквівалент (наприклад, розведення птахів того ж виду, що загинув), тобто відновлення того екологічного стану, який був до заподіяння шкоди. Під забрудненими землями розуміють ділянку, яка включає ґрунт, поверхневі та підземні води, що мають значний рівень забруднення, що визначається на підставі концепції ризику. З метою відшкодування шкоди пропонується здійснити шляхом застосування новітніх технологій очищення землі та інших природних компонентів ділянки, щоб досягти такої якості ґрунту, щоб земельна ділянка могла використовуватися в теперішній час та у майбутньому.

Концептуально визначальними в цій частині є положення Конвенції ЄС про цивільну відповідальність за шкоду, заподіяну діяльністю, небезпечною для навколишнього середовища від 21 червня 1993 р. (Лугано) [13]. Метою Конвенції є гарантування відповідних компенсацій за шкоду, заподіяну внаслідок впливів небезпечних видів діяльності для навколишнього середовища. Конвенція наводить перелік видів небезпечної діяльності та небезпечних речовин, до яких відносить речовини або суміші, що мають властивості, які становлять значний ризик для людини, навколишнього середовища або власності. Дається в Конвенції й визначення *шкоди*, це:

- а) втрата життя або ушкодження здоров'я;
- б) втрата або пошкодження об'єктів власності;
- в) втрата або пошкодження природного середовища, його погіршення;
- г) компенсація у межах запобігання будь-якій втраті або знищенню.

Для визначення обсягів компенсації екологіч-

ної шкоди важливо враховувати положення Директиви ЄП і РЄ від 21 квітня 2004 року № 2004/35/СЕ «Про екологічну відповідальність за попередження та ліквідацію заподіяної навколишньому середовищу шкоди» [14], у якій вказується на необхідність до запобігання і ліквідації шкоди, завданої навколишньому середовищу, яке повинно здійснюватися шляхом застосування принципу «забруднювач платить». Засадничим принципом є те, що особа, яка здійснює права управлінця, і чия діяльність спричиняє шкоду навколишньому середовищу або реальну загрозу настання такої шкоди, повинна нести фінансову відповідальність, з метою спонукати таких осіб вживати заходів і застосовувати практику мінімізації ризиків завдання шкоди навколишньому середовищу, і таким чином зменшити рівень їх фінансової відповідальності. Шкода, завдана навколишньому середовищу, включає шкоду, спричинену елементами, що переносяться повітрям, та якщо вони завдають шкоди водним ресурсам, ґрунту, чи охоронюваним видам або ареалам.

За Директивою: 1) шкода, завдана навколишньому середовищу (екологічна шкода) означає:

- а) шкода, завдана охоронюваним видам і ареалам; такою шкодою визначається будь-яка шкода, що має значний негативний вплив на досягнення чи підтримку сприятливого стану збереження таких ареалів і видів. Розмір шкоди, завданої таким впливом, повинен оцінюватися, виходячи з початкового стану і враховуючи критерії, зазначені в Додатку 1; до шкоди, завданої охоронюваним видам і ареалам, не входить заздалегідь визначений негативний вплив, який є результатом діяльності особи, спеціально уповноваженої на це відповідними органами влади згідно з нормами ст. 6 (3) і (4) чи ст. 16 Директиви № 92/43 ЕЕС чи ст. 9 Директиви № 79/409/ЕЕС, чи якщо це стосується видів і ареалів, які не підлягають охороні законодавством Співтовариства і відповідним національним законодавством у сфері охорони природи;

- б) шкода, завдана водним ресурсам; такою шкодою визнається будь-яка шкода, що має значний негативний вплив на екологічний, хімічний, і/або кількісний показники і/або екологічний потенціал вод, як визначено в Директиві № 2000/60/ЕЕС, за винятком негативного впливу, коли повинна застосовуватися ст. 4 (7) тієї Директиви;

- в) шкода, завдана землі; такою шкодою визнається будь-яке забруднення землі, що створює значну загрозу для здоров'я людини, шляхом негативного впливу прямого чи непрямого застосування в, на чи під землею речовин, препаратів, організмів чи мікроорганізмів;

2) «шкода» означає негативні зміни у природних ресурсах чи погіршення корисних властивостей природного ресурсу, які можна виміряти і які можуть спричинитися прямо чи опосередковано.

З огляду на зазначені положення можна зробити висновок, що дана Директива спрямована переважно не на охорону життя і здоров'я людини та її майна, а на охорону навколишнього середовища як основи життєдіяльності, а саме біологічного різноманіття, вод і ґрунтів. Такі новації свідчать про обрання у даній Директиві егоцентричної основи, на якій базується Концепція сталого розвитку. Лише ґрунти захищаються з антропоцентричної точки зору. Директива по своїй суті є нормативним актом публічного права і регулює відносини виходячи із принципів і користуючись інструментами публічного права. Таке проявляється в праві державних органів безпосередньо, без звернення до суду, примушувати «експлуатаційників» установок, або ж заподіювачів шкоди, до заходів по санаціях, тобто з компенсації шкоди; у відповідальності осіб, які заподіюють таку шкоду, та у відсутності у фізичних і юридичних осіб претензій до таких осіб.

Директива закріплює два режими відповідальності: 1) несення відповідальності шляхом здійснення відповідних дій; 2) несення витрат. Перший режим включає в себе також два підвиди відповідальності: а) у випадках, коли шкода ще не заподіяна, «експлуатаційник» повинен проводити превентивні заходи, які вимагаються; б) у випадках, коли шкода вже нанесена, «експлуатаційник» повинен поінформувати про подію компетентні органи і зробити необхідні заходи по санації. Згідно зі ст. 8 заподіювач шкоди несе витрати, пов'язані із заходами по попередженню заподіяння шкоди та по санації заподіяної шкоди.

На підставі визначених правил, вимог та рекомендацій, покладених в основу європейського екологічного законодавства про відповідальність та компенсацію шкоди, у деяких країнах прий-

няті закони, які передбачають строгу відповідальність за шкоду навколишньому середовищу, заподіяну тими чи іншими видами екологічно небезпечної діяльності. Зокрема, німецький Закон про екологічну відповідальність від 10 грудня 1990 р. [14] (ст. 3) визначає, що шкода може виникати внаслідок впливу на навколишнє середовище, якщо вона спричиняється речовинами, вібраціями, шумами, тиском, випромінюваннями, газами, парами, теплом, які поширюються в ґрунті, повітрі або воді. Зі змісту ст.ст. 1, 2 цього Закону випливає, що така шкода може виникнути від технічних об'єктів - як тих, що ще не введені в експлуатацію, так і таких, що вже експлуатуються. За складом така шкода може включати смерть особи, тілесні ушкодження чи шкоду здоров'ю або її майну. Закон не встановлює інші характеристики шкоди, лише вказує, що власник такого об'єкту зобов'язаний компенсувати потерпілій особі шкоду, якої вона зазнала. Можна припустити, що потерпіла особа вправі вимагати як відшкодування заповдіяних майнових збитків, так і компенсувати моральну шкоду.

Вважаємо, що з урахуванням процедур адаптації та імплементації, найбільш оптимальним варіантом для України була б розробка проекту Закону про відповідальність та компенсацію екологічної шкоди, у якому б знайшли своє закріплення більшість прогресивних міжнародно-правових та європейсько-правових положень у цій сфері. За галузевою належністю таку відповідальність доцільно було б визначити екологічною відповідальністю. Залежно від наслідків правопорушення, яким заподіяна шкода навколишньому середовищу, чи його компонентам, а через них - життю і здоров'ю громадян, таку шкоду доцільно називати екологічною. За характером державно-правових санкцій таку відповідальність слід визнати цивільно-правовою, компенсаційною. За обсягами заподіяння таку шкоду доцільно визнати майновою та в окремих випадках моральною.

1. Про затвердження Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18 березня 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. - 2004, - № 29. - Ст. 367.
2. Колбасов О. С. Международное экологическое право на пороге XXI века. Первая Конференция Всемирной Ассоциации международного права в России. - Москва, 17-19 сентября 1997 г. Отв. ред А. Л. Колодкин. - Новороссийск: НГМА, 1999.
3. Бринчук М. М. Экологическое право (право окружающей среды): Учебник для высших юридических учебных заведений. - М. : Юристъ, 1998. - 688 с.
4. Чичварин В. А. Охрана природы и международные отношения. - М., 1970.
5. Тимошенко А. С. Формирование и развитие права окружающей среды. - М., 1986.
6. Виноградов С. В. Международное право окружающей среды // Международное право. Учебник. - М., 1994.
7. Выгелжанина Е. Е. Сохранение биосферы и международная ответственность. - М., 1993.
8. OJ No L 176 of 3/7/84.
9. Official Journal L 275, 10/10/1998. - P. 0001-0013.
10. «An integrated Community approach to environmental liability» - 5th environmental action programme of the Community: [1993] O.J. C138/1, para. 7. 4.
11. COM (2000) 66 final/Brüssel, 9.2.2000.
12. Council Directives 79/409/EEC on the conservation of wild birds, OJ L 103 - P.1; 92/43/EEC on the conser-

- vation of natural habitats and wild fauna and flora, OJ I. 206.- P. 7.
13. Convention on Civil Liability for damage resulting from activities dangerous to the environment. Lugano, 21.06.1993 // European Treaty Series /150.- 1993.
14. Official journal of the European Union. 30.4.2004. L 143/56-143/74.
15. Umweltrecht. Wichtige Gesetze und Verordnungen zum Schutz. Textausgabe mit ausführlichem Sachverzeichnis und einer Einführung von Prof. Dr. Peter-Christoph Storm. 12., neubearbeitete und erweiterte Auflage Stand: 16. Juli 1999.-P. 885-891.

M. Krasnova

LEGAL BASIS FOR FORMING OF INSTITUTE OF RESPONSIBILITY
FOR THE DAMAGE CAUSED BY THE VIOLATION OF INTERNATIONAL
AND EUROPEAN ENVIRONMENTAL LEGISLATION

The article deals with the principles of the legal regulation of compensation for the damage, defined in the acts of international and European environmental legislation, studies the formation on their basis the institute of environmental responsibility, and also possible ways of their implementation in the Ukrainian legislation.